

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Pirmoji ir vienintelė

2013-02-08

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Lietuvių literatūra

AUTORIUS: Astrida Petraitytė

DATA: 2013-02

Pirmoji ir vienintelė

Astrida Petraitytė

Sausio 22 d. Mokslų akademijos mažojoje konferencijų salėje įvyko diskusija Lietuvos kultūra Mindaugo laikais (XIII a.) – faktai, tekstai, problemos: perskaičius Algimanto Bučio knygas „Seniausioji lietuvių literatūra. Mindaugo epocha. Poliparadigminė viduramžių kultūrinių konfliktų studija“; „Seniausiosios lietuvių literatūros istorija ir chrestomatija“.

Renginį moderuojant LMA nariui prof. Romualdai Grigui, savo pastarųjų metų kūrybinės veiklos lauką pristatė dr. Algimantas Bučys. Tiek jo, tiek diskutantų – LMA narių Vytauto Martinkaus ir prof. Viktorijos Daujotytės, etnografės dr. Daivos Vaitkevičienės, rašytojo Vytauto Girdzijausko ir kitų – dėmesys pirmiausia kryo į naujausią veikalą, 2012 m. leidyklos „Versus aureus“ išleistą „Seniausiosios lietuvių literatūros istoriją ir chrestomatiją“. Vertindami autoriaus leidinius kaip reikšmingai praplečiančius literatūrologinių tyrimų lauką, nauja šviesa nušviečiančius vienus istorinius faktus ir iškeliančius iš užmaršties kitus, siūlome jo išanginį žodį.

Mano knyga – pirmoji ir kol kas vienintelė „Seniausiosios lietuvių literatūros istorija ir chrestomatija“, aprėpianti XIII a. Rašydamas ją nuo pat pradžių turėjau įveikti ne vieną kliūtį. Pirmiausia – literatūrologinio mąstymo inerciją. Ilgą laiką iki šiolei seniausiais lietuvių literatūros tekstais buvo laikomi Vytauto Didžiojo užsakymu rašyti metraščiai, datuojami XV a. pradžia. Amžinatilsį Albinas Jovaišas pasiūlė Gedimino laiškus (XIV a.) laikyti lietuvių literatūros pradžia, ir dabar jau turim net mokyklinių skaitinių, kurie prasideda Gedimino laiškais. Buvo vienas kitas bandymas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidiniuose susieti ir Mindaugo epochą su lietuvių literatūros istorija, pasitelkiant Mindaugo kanceliarinius raštus. Tačiau tai vargiai priimtinas dalykas dėl daugelio priežasčių. Gal pati svarbiausia ta, kad

Mindaugo raštai, kuriais jis dovanuoja lietuvių žemes vokiečiams arba teikė teises vokiečių pirkliais, buvo rašomi Rygoje pačių vokiečių ir būdavo atvežami Mindaugui tik patvirtinti karališkuoju antspaudu. Nemanau, kad tokie tekstai mums gali būti tikroji ir maloni lietuvių literatūros pradžia.

Savo knygoje įrodinėju, kad mes jau XIII a. turėjome visus viduramžių literatūros kanonus atitinkančių kūrinių, kuriuos ne tik aptariau, bet ir paskelbiau, išvertęs į lietuvių kalbą iš senosios slavų kalbos, šios knygos „Chrestomatijos“ dalyje. Pirmą kartą čia vienu ypu, kaip kanoninis seniausios lietuvių literatūros korpusas, pateikiama 13 tekstų, kurių dauguma – sakraliniai ir niekad lietuvių literatūros istorijose nei vadovėliuose neminėti ar nenagrinėti kūriniai, nukeliantys mūsų literatūros pradžią iš Gedimino ir Vytauto laikų – į Mindaugo epochą. Seniausiajam hagiografiniam tekstui „Dievo išrinktojo Vaišvilko gyvenimas“ maždaug 750 metų. Chrestomatija kukli, tačiau mums belieka tikrai stebėtis, kad lietuviai XIII amžiuje dar galėjo rasti laiko Vaišvilko biografijai sukurti ir pradėti rašyti metraštį, kurį vadiname „1263 metų chronografu“. Tai tikras kultūrinis žygdarbis, jei prisiminsime Marijos Gimbutienės visapusiškai pagrįsta nuomonę, kad būtent „XIII a. – pats tragiškiausias baltų proistorės ir istorijos šimtmetis iš keturių su viršum tūkstančių metų“. Anuomet lietuviai, vieninteliai iš baltų, išsaugojo savo protėvių žemės nepriklausomybę ir savo tikybą nuožmiuose Šiaurės kryžiaus žygių karuose (XIII-XIV a.).

Nenugalėtos Lietuvos transistorinis fenomenas mane pirmiausiai ir domino. Tačiau kaip jį atskleisti ir parodyti šiuolaikiniams skaitytojams? Turėjau imtis naujoviškų vadinamosios kultūrinės istorijos, antropologinės istorijos ir net savotiškos kultūrinės archeologijos metodų. Kai kam gali keistai atrodyti visos knygos motto, kurį paėmiau iš didžiojo viduramžių erudito šv. Jeronimo (347–420 m.) pastabų Origeno skaitytojams. Štai tie neįprasti šiuolaikinei kultūrai ir sąmonei žodžiai: „Laimingas, žinoma, tas, kuris įeina į šventovę, bet dar laimingesnis tas, kursai įeina į Šventovių šventovę. Laimingas tas, kuris švenčia šeštadienį, bet dar laimingesnis tas, kursai švenčia Šeštadienių šeštadienį. Panašiai laimingas ir tas, kuris supranta ir gieda giesmes, kadangi niekas negieda giesmių kitomis progomis – tik iškilmių metu; tačiau daug laimingesnis tas, kursai gieda Giesmių giesmę. Ir lygiai taip, kaip įeinančiam į šventovę dar reikia daugel ko, kad būtų vertas įeiti į Šventovių šventovę, ir kaip švenčiančiam šeštadienį, Viešpaties paskirtą liaudžiai, dar reikia daugel ko, kad švęstų Šeštadienių šeštadienį: panašiai daug vargo reikia įdėti tam, kuris, perėjęs visas giesmes, sudėtas Rašte, pajėgtų pakilti iki Giesmių giesmės“.

Kaip tai suprasti? Interpretacijų daug, bet pirmiausiai norėjau išpėti savo Skaitytoją, kad turėsime reikalo su savotiška Istorijų istorija, kai reikia matyti ir atidengti ne šiaip sau atsitiktinius faktus ar epizodus, o būtina operuoti kiekvienos aptariamąs mitinės, religinės, geopolitinės ar kultūrinės idėjos istorijomis, išryškinti jų istorinę evoliuciją, kad Lietuvos kultūros faktai ir kūriniai pasimatytų pasaulinės kultūros istoriniame spektre. Pavyzdžiui, svarstant pirmajame skyriuje stebėtinai menką rašytinį pagoniškos Lietuvos palikimą, teko restauruoti ankstyvosios krikščionijos įteisintus cenzūros precedentus kovojant su senovės graikų pagoniškuoju antikos paveldu, kai pradėta naikinti ne tik „netinkamos“ neoplatonikų knygos, bet ir patys filosofai. Priminiau tragišką garsiausios viduramžių matematikės ir filosofės Hipatijos likimą, kai fanatikų krikščionių minia išvilko moterį iš vežėčių, nusitempė į bažnyčią, nudraskė drabužius ir nuoga žiauriai nukankino kaip „raganą“, puodynį šukėmis draskydami mėsą nuo gyvos moters kaulų, o vėliau palaukėjęs sudegino ant laužo. Precedentas,

kaip žinome, išplito į strategiją, kai viduramžių Europoje suliepsnojo aibės knygų ir eretikų deginimo laužų.

Antrajame skyriuje teko atsekti kryžiaus karų idėjos istoriją nuo pirmojo idėjos paskelbimo, pakvietus krikščionis į pirmąjį Pietų kryžiaus žygį vaduoti arabų suniekintą Išganytojo kapą Palestinoje, iki Šiaurės žygio karų, kai XIII a. buvo įvykdytas senovės prūsų genocidas, o vadinamoje Marijos žemėje (dabartinė Latvija ir Estija) vyko nuosekli germanų kolonizacija, žiauriai malšinant nuolat sukylančius lyvius ir estus. Tuos dalykus siekiau atskleisti ne abstrakčiais išvedžiojimais, o autentiška ano laiko dokumentų kalba. Tas pats pasakytina apie mitinių ir religinių idėjų istorines evoliucijas. Teko pačiam versti iš įvairių kalbų (deja, ne visados iš originalų) iki šiolei lietuviškai neskelbtus senovės egiptiečių Mirusiųjų knygų tekstus, Rigvedos giesmių fragmentus, pasitelkti Homero, Ovidijaus tekstus ir kt. vien tik tam, kad atsidengtų, pavyzdžiui, lietuviškos sakinės apie Šovėją (Sovijų) giluminės homogeninės ir kultūrinės šaknys, siekiančios ikikrikščioniškas mitines idėjas apie sudėtingą mirusiųjų kelionę per sakralinius laužus į Vėlių šalį. Teko naujai išversti ir pačią sakinę apie Šovėją, nes ankstesnieji populiarūs vertimai graikiškąją Haidą (Mirusiųjų šalį) mums pateikia tiesmukai verčiant iš senosios slavų kalbos kaip krikščionišką Pragarą ir tuo visiškai iškreipia senovės baltų mitinę idėją apie pomirtinį gyvenimą Vėlių šalyje, kur mirusiųjų laukia ateinant tėvai ir protėviai. Vertimas čia neatsiejamas nuo restauracijos, ir tik todėl mes galime, tarsi archeologines stratas lygindami, išvysti lietuvių mitų ir tautosakos duomenis jų tikrajame archajiškame lygmenyje. Rigvedos giesmių dvasia atliepia universaliems, taigi ir baltų mitologijos bei religijos reginiam, kai homogeniniame senovės žmogaus pasaulyje regime gyvuosius kartu su seniai mirusiais protėviais, sukviestais pasėdėti ant paprasčiausių šiaudų prie šventų aukojimų laužo gurkšnojant šiltą pieną, haliucinogeninę senovės arijų somą ar lietuvišką midų...

Mąstymas ir skaitytojo pakvietimas mąstyti ne tik abstrakčiomis kultūros sąvokomis, bet ir idėjų istorijomis, be abejo, reikalauja nemažai erdvės ir vietos, iš čia – stamboka veikalo apimtis. Kita vertus, guodžiu save mintimi, kad visa knyga, prisodrinta seniausios ir viduramžių pasaulio literatūros kūrinių fragmentų, neretai mažai žinomų, šokiruojančių ir dėl įvairių priežasčių nutylimų, taip pat gali tapti savotiškais skaitiniais, kurie kartais daug greičiau ir sėkmingiau leidžia skaitytojui pajusti viduramžių kultūros raidę (*literra*) ir dvasią (*spiritus*) nei sausos vadovėlinės ar enciklopedinės charakteristikos.

Kai kam, be abejo, gali atrodyti, kad be reikalo į lietuvių literatūros istoriją ir jos chrestomatiją įtraukiau sakralinės viduramžių literatūros kūrinius, skirtus nūnai Lietuvoje užmirštieiems ar nežinomiems XIII a. pirmiesiems lietuviams krikščionims šventiesiems – šv. Charitinai Lietuvaitei ir šv. Daumantui Timotiejui. Ką čia atsakysi, jei kai kurių žmonių neįtikina jokia argumentacija. Nei kovingųjų ateistų, nei naujųjų apateistų (apatiškų, abejingų bet kokiai religijai) neįtikins ir mano knygoje išdėstyti argumentai dėl religinės viduramžių literatūros vertės ir būtinybės ją pažinti bedieviškame „Naujos tvarkos“ pasaulyje. Šią knygą rašydamas neretai kartojau sau pačiam: jeigu sakralinė kultūra ir literatūra kam nors nėra nei kultūra, nei literatūra – niekuo nepadėsi, nes čia jau reikėtų kalbėti apie tikiškinę mentaliteto amneziją, apie dvasinės atminties praradimą ir keistą nenorą ją atgauti.

Tuo pačiu metu guodžia ir įkvepia žinios, kad jau po ankstesnių mano knygų apie XIII a. lietuvių atsirado kūrėjų, kuriuos įkvėpė mano tekstai. Žinau, kad buvo sukurta

poema apie Vaišvilką, kad parašyta ir teatre pastatyta Arvydo Juozaičio drama „Vaišvilkas“. Neseniai skulptorius Aleksandras Tarabilda iškalė ir pastatė Svėdasuose šv. Charitinos Lietuvos medžio skulptūrą, o man padovanojo išpūdingą ikonografinę pirmosios lietuvės šventosios krikščionės atvaizdą.

Kas žino, gal ir šioje chrestomatijoje pirmą kartą lietuviškai skelbiami tekstai apie XIII a. iškiliausios dvasios ir dramatiškiausių likimų lietuvius pasitarnaus talentingiems lietuvių rašytojams – naujų istorinių romanų, dramų, kino scenarijų, eilių ir epopėjų apie senovės Lietuvą kūrėjams... Tegu ir po 700 metų...

Šios trumpos pastabos apie porą mano knygų, sudarančių bene 1000 puslapių, tėra tik keli nurodymai į svarbesnius tyrimo kodus, savotiški raktai, kurie, tikiuosi, padės ne tik profesionalams literatams, bet ir visiems kitiems skaitytojams suprasti ir nelauktą mūsų literatūros bei kultūros atodangą, ir neįprastą tyrimo būdą. Šiaip ar taip „Seniausiąją lietuvių literatūros istoriją ir chrestomatiją“ rašiau kiek įmanoma vengdamas humanitarinio žargono ir paskyriau visiems lietuvių kultūros paveldėtojams bei puoselėtojams, pirmiausia – lietuvių literatūros dėstytojams, mokytojams, studentams, vyresniesiems moksleiviams ir, žinoma, lietuvių tėvams, kuriems dar rūpi mūsų protėvių kultūros lobiai ir mūsų vaikų platesni kultūriniai akiračiai.

Diskusijos klausytojos P. S. autoriaus žodžiui

Algimanto Bučio pasisakymas netapo balsu tyruose. Pirmiausia, žinoma, renginio vedėjas R. Grigas pabrėžė ypatingą aptariamo darbo – „Seniausiosios lietuvių literatūros istorija ir chrestomatija“ – reikšmę, pažymėdamas autoriaus erudiciją, jo atlikto senovės klodų pjūvio tiek panašumą, tiek ir skirtumus nuo istoriko darbo (priešingai istorikams, literatūrologas privalo interpretuoti, ieškoti sąsajų su šiandiena ir gali sau leisti eseistinių stilių). A. Bučys nelyg Miunhauzenas ištraukęs save (galima numanyti – ir mus, skaitytojus) už plaukų iš istorinės užmaršties pelkės.

Ko gero, metaforiškas Bučio įvardijimas archeologu, išsakytas V. Daujotytės, klausytojams sukūrė tikslų dvasinius, tik šukėmis išlikusių keliasluoksnius klodus preparuojančio pasišventėlio vaizdinį. Profesorė prisipažino esanti įtikinta, kad Mindaugo epocha, XIII-asis amžius, yra mums palikęs reikšmingus tekstus. Jos balse tik nuskambėjo abejonė, ar jie turėtų būti įvardijami kaip literatūra – gal reiktų tiesiog kalbėti apie senosios kultūros, raštijos klodus. Daujotytė (kaip, beje, ir kiti kalbėjusieji) atkreipė ypatingą dėmesį į reikšmingą vietą autoriaus tyrime užimančią Šovėjo mitą – ne tik dėl šio teksto reikšmingumo, bet ir dėl ilgą laiką įtvirtinto Sovijaus prasmingo pakeitimo šovėju. Ir senųjų tekstų sakralumas, akcentuojamas autoriaus, įtikino tiek ją, tiek kitus diskutantus.

V. Martinkus, be kita ko, pažymėjo šių Bučio knygų provokatyvumą – jas skaitydamas panūsti ieškoti ir kitų tekstų, gvildinti kylančius klausimus. Jam pačiam, pavyzdžiui, iškilęs toks: ar XIII a. literatūra vadintina Lietuvos ar lietuvių (kaip įvardija autorius)? Regis, kaip didelį komplimentą autoriui ir D. Vaitkevičienė išsakė klausimą, kilusį perskaičius knygą – ar tai literatūros istorija ar istorijos literatūra? Pasak jos, knyga leidžia patirti pilnatvės jausmą, nes fragmentais buvę faktai susijungia į visumą. Priminusi, kad XIII a. epocha tebeegzistuoja vietovardžiuose (Šventaragio slėnis ir kt.), ji akcentavo kultūrinio mąstymo tęstinumo svarbą.

V. Girdzijauskas, pro rašytojiškus akinius žvelgdamas, pirmiausia pažymėjo Bučio

mokslinės eseistikos kerus skaitytojui - įtraukia taip, kad negali atsiplėšti. Reikšmingas autoriaus nuopelnas, pasak rašytojo - senojo lietuvių tikėjimo išryškėjimas, jo įrašymas į vieną gretą su kitomis senosiomis pasaulio religijomis (kaip patikslino Bučys: jei meldžiamasi bažnyčioje, tai nereiškia, kad garbinamas bažnyčios pastatas, o jei religinės apeigos atliekamos giraitėje, tai nereiškia, kad garbinami medžiai). Matyt, ne visas Bučio mintis ir interpretacijos skaitytojui priims vienodai lengvai - štai gali sutrikdyti pravoslaviško sakralumo lygiavertiškumas katalikiškajam...

Būta ir daugiau - be šių ir programėlėje įrašytų - kalbėtojų, entuziastingai atsišaukusių ne tik į kūrybinius A. Bučio darbus, bet ir į likimo dovanotą bendrystę su juo. Štai klasės ir kurso draugas rašytojas Vaclovas Mikailionis retoriškai klausė: kiek ilgai vienas žmogus veš tai, ką turi daryti trys keturi institutai? Dailininkas Aleksandras Tarabilda paliudijo, kad Algimanto darbai jį įkvėpę padaryto Šv. Charitinos Lietuvos skulptūrą...

Regis, diskusija A. Bučio gerbėjų ratą bus pagausinusi - ne vienas skubėjo įsigyti šį solidų „Versus aureus“ leidyklos išleistą veikalą, paženklininti jį autoriaus autografu.